

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Kış / Winter Sayı/Issue: 46
Sayfa / Page: 407-426

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 04.11.2019
Kabul/Accepted: 05.12.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**MÜSKİRATA MESKEN
MEYHANEDEN,
BALODAN BOZMA
BALOZA: OSMANLI'DA
EĞLENCE MEKÂNLARININ
DÖŞÜMÜ, İHLALLER VE
TEDBİRLER**

***FROM RESIDENTIAL
TAVERNS TO INTOXICATING
DRINKS FROM THE BALL TO
THE "BALOZ":
TRANSFORMATION OF
ENTERTAINMENT PLACES,
VIOLATIONS AND MEASURES
IN OTTOMAN***

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment TOPUZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0001-9458-1384, ercumenttopuz@yyu.edu.tr

Öz

Haram olan müskiratın kullanımına mesken olan meyhanelerin müstekreh davranışlara ortam hazırlaması, İslam medeniyetine mensup devletlerin buraları titiz bir şekilde teftiş ve tahdid etmelerine ortam hazırlamıştır. Mezkûr medeniyetin temsilcilerinden olan Osmanlı Devleti'nde meyhanelere karşı belirtilen tavırlar üzerinden bir kontrol mekanizması geliştirdiği müşahade edilmiştir. Mekânın imkânına, zamanın insafına ve kendisinin de gerçekliğine göre şekillendirilmiş bu mekanizmanın belli ilkeleri sabit tutulmak kaydıyla iktisadi ve siyasi tercih ve tehditler karşısında yer yer sertleştirildiği veya esnetildiği zaman zaman görülmüştür.

Devletin meyhanelere karşı yürürlüğe koyduğu politikaların ikircikli parametrelerden oluşmasının önemli bir sebebi, kendi zaafiyetlerinden ileri geldiği gibi bu tür eğlence yerlerinin nezafet ve nezaketten yoksun olmasının getirdiği avantajlarla gayr-i resmi bir şekilde her izbe köşede açılıyor olmasından da kaynaklanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınların bu tür eğlence yerlerinde görünür olmasının adı olan "Baloz" ve benzerlerinin de zuhuru, devleti daha tafsilatlı kanunlar hazırlamasına yöneltmiştir.

Bu çalışmada öncelikle meyhanelere karşı devletin tutumuna ilişkin örnek davranışlar paylaşılmış akabinde özellikle balozların ortaya çıktığı ve çoğaldığı XIX. yüzyılın ikinci yarısı dikkat-i nazara alınarak meyhanelerin ve türevlerinin teftiş ve tahdidine sebebiyet veren nedenler zemin, zaman ve özne üzerinden anlamlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, meyhane, baloz, yasak, Gayrimüslim.

Abstract

The fact that the taverns, which were inhabited for the use of the forbidden drink, provided an environment for improper behavior caused the states of Islamic civilization to carefully inspect and restrict these places. In the Ottoman Empire, which is one of the representatives of the mentioned civilization, it was seen that it developed a control mechanism over the attitudes towards the taverns. It has been seen that the mechanism is shaped according to the possibility of space, the mercy of time and reality itself and this mechanism is hardened or stretched against economic and political preferences and threats, provided that certain principles are kept constant.

An important reason why the ambiguous parameters of policies implemented by the state against the taverns stemmed from their own weaknesses and this kind of entertainment places were opened in informal every damp and dirty corner with the disadvantages of lack of cleanliness and courtesy. Since the second half of the nineteenth century, the emergence of “Baloz” with the inclusion of women in such entertainment centers led the state to more elaborate arrangements.

In this study, sample behaviors related to the state’s attitude towards taverns were shared, and then especially the emergence and multiplication of Balos in the second half of the XIX. century, the reasons that lead to the inspection and limitation of taverns and their derivatives have been interpreted on the ground, time and subject.

Keywords: Ottoman Empire, tavern, baloz, forbidden, Non-Muslim.

Giriş

İslami normların müstakil formlarından birini teşkil eden Osmanlı Devleti, nazari ve filii eylemlerini belirtilen kaide ve kuralların nezaretinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu çaba, mekânın imkânına, zamanın insafına bağlı olduğu gibi aidiyetinin meşrulaştırımına göre de şekillenmiştir. Tespitin önemli temsillerinden birisi hamr yasağında ve bu nesneye yer olarak tahsis edilmiş olan meyhanelere ilişkin düzenlemelerde ön plana çıkmıştır.

Mekân itibariyle devletin Darül-harbte kurulması, gelişimini bu coğrafya üzerinden devşirmesi dolayısıyla muhatap kitlesinin belli bir bölümünün de Gayrimüslimlerden oluşması (İbn-i Kemal, 1991: 16-17)¹ meyhanelere ilişkin normların tatbikatında yer yer esnetilmelere neden olmuştur. Aynı etken zaman mevzusunda da söz konusu edilmiştir. Varlığa

¹ İbn-i Kemal, Tevarih-i Al-i Osman adlı eserinin I. Defterinde “Selatin-i Alî şan-ı Al Osmanın vücuh-ı rüchanını bunların derecat-ı fazlını...” adlı başlıkta Osmanlı’nın seleflerinden farklılığını ve üstünlüğünü bunların Dar-ül İslam da müslim devletlerin yıkılması ile değil Dar-ül Harb’taki fethedilen topraklarda kurulmasından kaynaklandığını beyan etmiştir.

iliştirilmiş ve iliştirilmekte olan anlatımların “din” ilkesi üzerinden okunduğu dönemlerde meyhanelere yönelik devletin katı tutumu, diğer taraftan varlığı “seküler” kriterler eşliğinde tanımlandırarak mezkûr yapıları insani insiyakları kamçılıyan eğlence merkezleri haline getiren zaman aralıklarında devletin bu durumla inatlaşmaması, zamanın insafı karşısında devletin inisiyafinin boyutunu gösteren örneklerdendir.

Aidiyetin meşrulaştırımına göre de yasağa ilişkin bireysel ve kamusal tercihlerin katılaştırıldığı veya esnetildiği vaki olmuştur. Dini değerlerin devletleşmeye yüz tuttuğu I. Ahmed saltanatında hamr yasağının uygulanması hatta yıllık 100 yük akçe geliri olan Hamr Emanetinin lağvı, aidiyetin baskın bir unsur olarak belirleyiciliğine işaret etmiştir (Kenanoğlu, 2009: 155). Yaklaşık yüzyıl sonra yeni düzenin müessisi ünvanıyla tesmiye edilecek III. Selim’in de kendi meşruiyetine ilişkin homurdanmaları meyhane yasakları gibi şer’i şerifin tel’in ettiği haramlar üzerinden teskin ve telafi etmeye çalışması muhtemelen aynı hassasiyetten ileri gelmiştir. Ancak her iki sultanın yasakları ya kendi saltanatlarında kendilerince son verilmiş veya halefleri tarafından nihayetlendirilmiştir. Sultanların, meyhaneler karşısındaki ikircikli tutumuna ilişkin birçok temsil hemen hemen bütün dönemlerde söz konusu olmuştur.

Devletin meyhaneler karşısında takındığı bu tutum mezkûr mekânların faaliyet noktasında resmi ve gayri-resmi olarak ön plana çıkmalarına neden olmuştur. Resmi faaliyet gösterenlere “gedikli” veya ruhsatnamelelerinde padişahın tuğrasının olmasından dolayı da “selatin meyhane” denmiştir. Gayri-resmi meyhaneleri ise “koltuklar” ve “ayaklı meyhaneler” meydana getirmiştir. Bu tür meyhaneler özellikle yasağ-ı padişahiye maruz kalınan dönemlerde çok fazla faaliyet göstermişlerdir (Koçu, 2002: 14-15).

Meyl-i İnhidamdan İzdihama: Osmanlı’da Meyhaneler

Kuruluş dönemi “Gazi”/“Mücahid” han ve hakanlarından klasik dönem zillullahi fi’l-ard ünvanlı sultan ve padişahlarına kadar şear-i İslam hadimliği ile övünen hanedanın, Hz. Muhammed’in müjdesine nail olmak üzere İstanbul’u kuşattığı zaman surların ardındaki tablo şu şekilde tarif ve tasvir edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed orduları Bizans surlarını kuşattığı zaman kale duvarlarının arkasında Rum hükümdar ve soylularını, saray kadınları ve kibar sınıf mensublarını dudakları şarap kâselerinde, kolları genç sevgililerin bellerinde, göğüsleri şehvetle kalkıp inen taze göğüslerde, akılları ihtiras ve yalan dolanın gayya kuyusunda fitnelik aramakla uğraşır bulmuştu (Sevengil, 1959: 43’ten aktaran Kurnaz, 2000: 4).

Osmanlı Devleti'ni zinde bir güç olarak tesmiye eden Doğu Roma'yı da zevk u eğlenceye haps olmuş bir şekilde tariflendiren bu tasavvur, mağlup ile galib arasındaki farkı tarihi bir sabiteymiş gibi afişe etmiştir. Böyle bir sabiteye muhatap olmamak için ferdi ve toplumsal teheyecü tehdit edecek yapılardan uzak durulmasını cezai müeyyideler ile takviye etmiş olan Osmanlı, formunu teşkil eden norma azami derecede saygı göstermeye çalışmıştır. Fethi müteakip kaleme alınan kanunnamelerde kendinden olanları hamrdan uzaklaştırmak için had ve ta'zir cezalarına başvurmuştur (Akgündüz, 1990: 349; Tekin, 2014: 149). Dönem kaynaklarınınca tasdik edilmiş olan bu tasavvurun tatbiki, zamanın ve mekânın imkân dairesinde şekillenen toplumsal teamüllerin sıhhatine göre koşullandırılmıştır. Bu teamüllerin taraflarını teşkil eden Müslimin ve Gayrimüslimin talepleriyle siyasi yapının ihtiyaçları, mezkûr sıhhatin tashihine yön tayin etmiştir. Mevzuya mesel tashihi tehdit ve sarhoş/nahoş miskinliği telkin eden yapılar ya belli alanlarla ve miktarlarla sınırlandırılmış ya da ortadan kaldırılmışlardır.

Müskirata mesken meyhanelere karşı tahdit veya telkin politikasının belirtilen nedenlerinden ileri geldiği, dönem müşahitlerinden Latifi'nin 1524 tarihli "evsaf-ı İstanbul" adlı eserinde Galata ve Tahtakale'yi resmeden yazılı tasvirinde tanzih edilmiştir. Latifi'nin resminde her iki bölgenin içki ve eğlenceye konum olduğu ve Müslüman kesiminde ayartılmalarına buraların ortam hazırladığı belirtilerek bu durumda özellikle müslüman kesimin teheyecünü tefessühe kalb edeceği endişesi dolaylı bir şekilde dile getirilmiştir (Latifi, 1977: 57-59).

Tehdit ve telkine konu hamrın ve konum olan meyhanenin, bozahenenin ve kahvehanelerin kal' u hedmi veya belli mahallere hapis olunmalarına ilişkin birçok verinin döneme ilişkin vesikalara yansıdığı görülmüştür. Bu müşahedenin misallerinden biri 1564 tarihinde Halep Beylerbeyi'si ve Kadı'sının arızasına hitaben gönderilen emr-i şerif nüshasıdır.

Sen ki kâdısın, mektûb gönderüp; "bundan akdem emr-i şerîf vârid olup; "Memâlik-i Mahrûsem'de şer'-ı şerîfe muhâlif bir vaz' olmayup eğer meyhâneler ve eğer bozahânelerdür ve sâyir mecmâ'a-i feseka olan kahvehânelerdür ve bi'l-cümle şer'-ı şerîfe mugâyir olan evzâ' u etvâr bi'l-külliyye ref' olunmak" fermân olunmağın emr-i şerîf mücebince men' olunmuşlardı. Hâlen evvelki gibi kemâ-kân kahvehânelerde gice vü gündüzde çeng ü çağana ve emred-oğlanlar ile evzâ'-ı münkerden hâlî olmaduğın" bildürmüşsin. İmdi; buyurdum ki:

Hükm-i şerîfüm varıcak, kat'â te'hîr ü terâhî eylemeyüp kahvehâneleri ref' idüp min-ba'd şer'-ı şerîfe muhâlif vaz' itdürmeyesin. Emr-i şerîfûme mugâyir vaz' olmağa bâ'is olanları isimleriyle ya-

zup arzeyelesin (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995: 201).

II. Süleyman'ın saltanatının son yıllarında meyhanelerin kapatılmasıyla “kolluk” veya “ayaklı meyhaneler” üzerinden müskirat kullanımı devam etmiştir. Yasağın merdiven-altı organizasyonlarca ihlal edilmesi hem siyasi iradenin törpülenmesine hem de ekonomik kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Böyle bir tablonun telafisi için bu yasakların yumuşatılmasına hatta ortadan kaldırılmasına ilişkin ifta makamından alınan fetva üzerine yürürlüğe konulan karar mühimme defterine şu şekilde yansımıştır:

İstanbul Kadısı'na hüküm ki, bundan akdem Kefere tâifesi şehirlere hamr getirmekten men' olunup resm-i hamrden ferâgat olunmuş iken kefare gerû hîle ile hamr getirip resmi alınmamağla Beytü'l-mâle küllî zarar ve noksan lâzım gelmeğın husûs-ı mezbûr istiftâ olunup ehl-i zimmetin getirdikleri hamrden nısf öşür ve cüz'î getirdiği hamrden tamam öşür alınmak meşru'dur (Altınay, 1987: 74-75).

İnanç noktasında Müslüman toplumun tefessühüne, Gayrimüslim sosyal strüktürünün ise tefeyyüzüne tavassut eden müskirata karşı, devletin payitahtta iktisadi kaygıları dikkate alarak sergilediği bu tavrın genel bir uygulama olmadığı bölgeden bölgeye hatta daha küçük yerleşim yerlerine göre değiştiği aynı tarihli farklı bir emirde görülmüştür.

Malâtiyye ve Seferîhisâr kâdîlarına hüküm ki: Nefs-i Seferîhisâr'da ve civârında olan Altunbâğ nâm karyede ba'zı kefare meyhâneler açup alâniyyen şürb-i hamr olup fisk u fücûr olduğu i'lâm olunmağın sen ki Malâtiyye kâdisısın, kâdîlığına giderken kasaba-i mezbûreye vardukda, kazâ-i mezbûre kâdisî ile bu husûsı kemâl-i dikkat ü ihtimâmla tettebbu' eyleyesin emridüp buyurdum ki:

Varıcak göresin; fi'l-vâkı' kasaba-i mezbûrede şer'-ı şerîfe ve emr-i hümayûnuma muhâlif kefare tâyifesi ol vechile vaz' itmişler ise şer'-ı şerîfe mugâyir i'lân-ı hamr itdürmeyüp mefâsid-i mezbûreyi gereği gibi men' u def' idüp inâd ü muhâlefet idenler sipâhî tâyifesinden ise isimleriyle yazup bildüresin (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995: 271).

Meyhane yasağının meşruiyetini temin eden şer'-i şerif aynı zamanda bu yasağın sınırlarını ve yasağa neden olan içkinin (hamr) miktarını da tayin etmiştir. Müslüman mahallerden uzaklaştırılan ve Gayrimüslim meskenlerinin yoğunlaştığı yerlerle sınırlandırılan meyhanelerin ve buralardaki şarap miktarlarının sürekli kontrole tabi tutulması, kendin-

den olmayanların hayat tarzlarını koruma kaygısından kaynaklandığı gibi meyhane kültürünün Müslim kesime sirayet etmesi korkusundan da ileri gelmiştir. Bu kaygı ve korku arasındaki denge, Edirne kadısına hitaben kaleme alınan hüküm de şu şekilde serimlenmiştir;

Dergâh-ı Mu‘allâm çavuşlarından Hasan *zîde kadruhû*[y1] mu‘te-med nâyibünle şarâb muhtemel olan mahallerün üzerine gönderüp gereği gibi yoklayup vech-i meşrûh üzre keferede bulunan hamrun nefslerine kifâyet mikdârın alıkoyup bâkîsine sirke olacak mikdârı tuz koyup sirke itdürüp müslimânlarda bulunan hamrı bi'l-külliyeye yabana akdurup telef itdürüp taşradan şehre aslâ vü kat‘â bir katre hamr kodurmayup gereği gibi men‘ u def‘ idesin. Bu husûsda benüm ziyâde ihtimâmum vardır; sonra yoklanup görilse gerekdür. Hılâf-ı [emr] her kimde hamr bulunursa kendülere siyâset olunup sen dahı mes’ûl olursın. Ana göre mukayyed olasın. Ammâ; bu bahâne ile mübâşirîn ve gayriden hılâf-ı emr kimesneye zulm ü hayf olunup ahz ü celb olunmaktan hazer eylesesin (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995: 284).

Devlet, kaygı ve korku arasındaki sarkacın kâfesini her daim Müslüman kesimin lehine kurmuş ve kurgulamıştır. Müslümanların müessisi-i millet rolüne sahip olmaları ve bunların ayıklıklarının da siyasi istikrara istinatgâh olması mezkûr imtiyazın nedenini teşkil etmiştir. Millet-i hakîme olarak tavsif edilen bu taifenin ayıklığı, cami merkezli düşün ve ameli hayatla canlı tutulduğu için bu durumu sekteye uğratacak yapıların titizlikle tasfiyesi ve bu hassasiyetin hususi bir şekilde muhafazası gaye edilmiştir. Mezkûr hayatın tasaffisi için tasfiye edilen yapıların en önemlilerini ise meyhaneler oluşturmuştur. Örnek olarak Gayrimüslim ahalinin yoğunlukla yaşadığı Galata’ya tabi Kasımpaşa’nın Yildeğirmeni Mahallesi mescid-i şerifiyle Kurdağa Mahallesi Mescidi arasında bazı zimmi taifesinin meyhane açmasıyla beliren şikâyet karşısında devletin göstermiş olduğu refleks bahse konu hassasiyetten ileri gelmiştir (85 Numaralı Mühimme Defteri, 2002: 270).

XVI. yüzyıl iktidarının ihtişamından ilham alan bu tür emirlerin XVII. asrın devlet adamlarına da bir referans çerçevesi oluşturduğu vakîdir. Böyle bir çerçeve yüzyılın ilk yarısında meyhane küşadına ve hamrın kullanımına yönelik yasakların daha şiddetli bir şekilde yürürlüğe konulmasına ortam hazırlamıştır. 1601 tarihinde şer’i şerifle “şehr-i şevvalde yasağ-ı sultanî ile ümmü’l-hâbâ’is nâm fâhişe tesettür ü ihtifâ edip hamr emâneti ref olundu.” (Naima I, 2007: 177). Mütedeyyin vasıflarla ön plana çıkan I. Ahmed ise 1613 tarihinde seleflerinden de ileriye giderek payitaht başta olmak üzere Memalik-i Mahruse-i Osmani’de bütün meyhanelerin kal’ u hedmine ilişkin emir vermiş, yıllık yüz akçe getirisi olan Hamr

emanetini lağv etmiştir (D’Ohsson, 1971: 44; Kenanoğlu, 2009: 155-156). Yasağ-ı padişahinin neden kaynaklandığını, maddi ve manevi fayda ve zararının ne olduğu ve yasağın ne kadar sürdüğü hakkında Vak’anüvis M. Naima aşağıdaki bilgileri paylaşmıştır;

Bu sâl cumâdelâhiresinde muhyi-i şerâyil ve râfi‘-i şenâyil hazret-i padişah-ı dîndâr fitne vü şürûra bâ’is hamr dedikleri ümmü’l-habâ’isi memâlik-i İslâmiyyeden bi’l-küllîye ref buyurup,

Kalb-i âşık gibi vîrân ettiler meyhâneyi

Bî-vefâlar ahdine döndürdüler peymâneyi

mazmûnunda humlan pâre pâre ve mî-fürûşları âvâre edip meyhâneleri kal‘ ve nice yük akçe hâsıl olan emâneti ref ferman ettiler. Zararına nazar etmeyip menâfi‘inden geçtiler. Lâkin çiin tab‘-ı beşere fesâd u şerr gâlibdir, çok geçmeyip girii ke’l-evvel içilir oldu (Naima II, 2007: 400-401).

I. Mustafa ve II. Osman belirtilen yasağı aynı sertlikle tatbik etmemişlerdir (D’Ohsson, 1971: 44). Ancak bu yasakların çok uzun soluklu olmadığı 1631’de Filibe’de “câmi-i şerîfe karîb zikrolunan meyhânelerde dâyimâ fesâdât olup ve müslimânlar serhoş âvâzından ziyâde müte’ezziler olduğu” (85 Numaralı Mühimme Defteri, 2002: 307) şeklinde mezkûr kaza kadısına hitaben Divan-ı Hümayundan sadır olan emr-i şerifte ortaya çıkmıştır. IV. Murad ise 1634’te kendi meşruiyetine ilişkin siyasi dedikoduların demlendiği meyhanelerin ve bu yapıların işlevselliğine soyunmuş kahvehanelerin kapatılmasına yönelik emirler vermesi ve bu kanunlara muhalefet edenlerin ölümle cezalandıracağını bildirmiş olması, yüzyılın başlangıcından itibaren meyhanelere yönelik men’ siyasetinin etkin bir şekilde uygulanmadığını gösteren deliller olmuştur.(Evliya Çelebi, 2003: 187).

I. Ahmed’in umum tebaayı muhatap alan yasağının ve mahdumu IV. Murad’ın bu konudaki kararlılığının sahada bir karşılık görmediği dönem müşahitlerince belirtilmiştir. Evliya Çelebi’yi referans gösteren Goffman, yasaktan dört yıl sonra (1638) IV. Murad’ın buyruğuyla düzenlenen ve üç gün süren törenlerdeki resmigeçidin konuk loncalarından birinin meyhaneciler olduğunu ifade etmiştir (Goffman, 2004: 114). Yasaklara rağmen meyhanelerin önüne geçilememesinin zimmi hukuku belirleyen şer’i şeriften ileri geldiği ifade edilmiş ayrıca “Osmanoğlu’nun ihtişam esbabı da çok” realitesini de ileri sürülerek devletin hamrın iktisadi getirisinden de faydalanmak zorunda kaldığı belirtilmiştir (Evliya Çelebi, 2003: 660). Aidiyetin meşrulaştırılmasından neşet eden kanunlara rağmen hamra konum olan meyhanelerin eksilmeleri veya ortadan kaldırılmaları bir tara-

fa Evliya Çelebi'nin de belirttiği üzere sayıları sürekli artmıştır. Mel'un, uğursuz, yerilmiş esnaf olarak tesmiye ettiği meyhanecilerin bütün işyerlerinin dört mevleviyet yerde (İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar) 1.060 kadar ve buralardaki müstahdeminde 6.000 kişi olduğu Çelebi tarafından tespit edilmiştir (Evliya Çelebi, 2003: 660).

Evliya Çelebi'nin verdiği bu sayının sıhhatinin sağlaması, İslam ve Osmanlı dünyası ile ilgili tutarsız eserleriyle ön plana çıkan dönemin Fransız tarihçisi Michel Baudier'in (Ferwerda, 1992: 200) İstanbul'da Hıristiyan ve Yahudi halkına alenen, Türklere ise gizlice şarab satan meyhane sayısını 1500' olarak vererek yapmıştır. (Kömürçüyan, 1988: 219-220). Baudier'in vermiş olduğu sayının Çelebi'nin tespitinden üçte bir fazla olmasının nedeni muhtemelen koltuk ve ayaklı meyhanecileri dikkate almayan Çelebi'nin sayısına bunların eklenmesinden kaynaklanmıştır.

Yüzyılın ikinci yarısında meyhane konusundaki yasaklar yeniden gündem olmuş ve 1669-1670 tarihlerinde "Memalik-i mahrusede olan cümle meyhanelerin hedmine ferman-ı humayun sadır olup min-ba'd şühur ve kasabatta ve bil-cümle şer'an bey'i caiz olmayan mahalatta hamr bey' olunmamak için azim yasağ ve tenbih ve te'kid ve emr-i şedid buyurulup hamr emaneti dahi ref' olunmuştur." (Silahtar, 1928: 559) İsa-zade Efendi tarihinde ise bu yasağ, dini aidyetlerle mücehhez memalik-i mahrusenin kötülüklerin anası olarak tesmiye edilen meyhanelerden temizlenmesi şeklinde tefsir edilmiş ve ötesinde bu tathirin maişetin genişliğine sebep olduğu da ayrıca vurgulanmıştır.

Bu sâl-i ferhunde-fâlin rebî'ulevvelinde Padişah-ı dindar, fiten u fesad-ı eşrara ba'is olan ummü 'l-haba'is levsini Memalik-i Mahruse'lerinde cevami' ve mesacid ile muzeyyen olan emsardan tathir için meyhanelerin kal' u kam'ı ferman olunup, Hamr Emaneti'nden miriye kulli emval hasıl olurken geçdiler. Mu'ekked ferman-ı humayunları her kutra gelup, 'ibad-ı mu'minin mesrur u handan olup, du'a-i devletlerin hulus-i tam ile eylediler. Ve nice fisk u fucura muhtela olup, kâ(r) u kesbinden tahsilini meyhanelerde harc edup, ehl u 'iyali kuru etmek ile geçinenlere refahiyyet el verup, halk salâha meyi etmekle, ehl u 'iyalleri dahi azık gördüler. Selatin i zevi'l-iktidarın üzerlerine nehy-i munkerâtda bezli makdur eylemek vacibdir (İsa-zade Efendi, 1996: 108).

Dönem dönem güncellenen bu yasakların sahadaki karşılıklarının kısıtlı olması ve hazinenin de önemli bir gelir kaleminden mahrum kalması gibi etkenler, Viyana kuşatması sonrasında aralıksız süren savaşlar silsilesinin oluşturduğu krizlerle birleşince 1670 tarihli yasağın 1688'de kaldırılmasına neden olmuştur (Anonim, 2000: 4). Yasağın lağvına ilişkin

emr-i şerif Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından eserine şu içerikle derç edilmiştir;

İstanbul'da Galata ve Kumkapu ve sa'ir büyüt-ı Nasara ve Yahudi olduğu mevazi'de kefere ta'ifesi için mahsus olan mey-haneler hedm ve hamr-emaneti ref olunmazdan mukaddem keferenin et-rafdan mahall-i mezburelere getürdükleri ve bilad-ı sa'ireden dahi bey' u şira' eyledikleri hamr u 'arakdan, bundan akdem resm alınup, senede hayli akce Miri için cem' olunurdu. Lakin bir muddetdir gerçi ref' olundu, amma yine kefere ta'ifesi hufyeten getürüp, kendü hanelerinde evvelkiden ziyade bey' u şirada taksirat itmezler. Bunun böyle ref'i Miriye zarardan gayriye muntec değildir. Fi-ma-ba'd gerek İstanbul'da ve gerek gayri biladda resm alınmak ferman buyurulur ise, hayli akce hasıl olur" deyu hüsn u kubhun mulahaza eylemiyen ba'z-ı şahıs huzur-ı Sadrıazamide irad itmekle, ol ummu'l-haba'isden hasıl olacak mal-ı habis ile Hazine-i 'Amire'nin iradına imdad olur me'muliyle resm-i gümrük alınmak için ferman ısdar olundu. (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 299)

1688 tarihli meyhane serbestiyeti 1690 tarihinde yeniden rafa kaldırılmıştır. (Kenanoğlu, 2009: 155). Ancak yasağa ilişkin muhalefetin dinmeyen döngüsü yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiş sırasıyla 1747'de ilan olunan "hamre ve meyhanelere yasağ oldu" (Şemdani-zade I, 1976: 138) emri kayıtlara geçmiş ancak bu emre rağmen de meyhane muhalefeti sürdürülmüş, 1759 yılında meyhanelerin yeniden kapatıldığı bildirilmiştir. (Şemdani-zade II, 1976: 26). Mevzuya mesel meyhane yasaklarının karşılıksız kalmasının bir diğer örneğine 1774 tarihli havadisatta rastlanılmış ve Şemdanizade tarihinde Şumnu'da ki meyhane miktarının ne denli çok olduğunu belirtmek için Galata'dan daha çok meyhâne küşâd kılındı kaydıyla yasakların karşılıksız kaldığı dolaylı bir üslupla anlatılmıştır. (Şemdanizade III, 1976: 11)

Nizam-ı Cedid'in müessisi III. Selim'in saltanatında da bu yasakların devam ettiği Cevdet tarihinde nakledilmiştir. Bu yasağın temel nedeni ordu cepheye devletın selameti ve milletin saadeti için mücadele ederken İstanbul'un fenalıkların başı ve türlü fesadın menba'ı içkiye pek düşkün bir halde hayat sürmesi gösterilmiştir. 1889 tarihinde padişah huzurunda toplanan meşveret meclisinde bu konu üzerine yapılan tartışma üzerine Padişah'ın meyhaneler kapansın sözü ağzından çıktığı için hemen rakı ve şarabın alınıp satılması yasak edilmiştir. (Cevdet I, ? : 1105). Yasağa ilişkin lakaytlıkların devam edilmesi üzerine 1890'da daha sert tedbirler alınarak Sur dışında bazı meyhaneler dışında şehrin içki dükkânlarından arındırılması tenbih ü te'kid edilmiştir (Cevdet III, ? : 1228).

Ancak barış dönemiyle birlikte yeni düzene ilişkin koşullandırmaların gereksinimi olan finansal destek gerçeği bu yasağın uzun soluklu olmasını engellemiştir. Dönem yazarlarından olan Kethüda Said Efendi;

evvelen himmet-i gûh-endâz-ı mülûkâne vâridât-ı merkûme-i tedârike masrûf ve nazar-ı gayret-i şahâne mebâliğ-i merkûmeyi mevzi-i hâzine iddihâr itmeğе ma'tûf olduğundan ibtidâ hamrî ta'sîr ve 'araki takdir idenlerden zecren el- 'şarebeyn ikişer para hamre ve dörder pâre 'arakin beher vakıyyesine ta'yîn ve mahsûsen zecriye emini nasb edilmesi kararlaştırılmış

kaydını düşmüştür. (Özcan, 1999: 65)

Zamanın, zeminin ve her ikisiyle kendini anlamlandıran öznenin (Osmanlı Devleti) XIX. yüzyıl öncesinde meyhanelere ilişkin zikredilen tutumunun tutarlı tarafları olmuştur. Bu tutarlılık her üç kıymetin din eklenli bir tefekkür dünyasından beslenmesinden kaynaklanmıştır. Ancak XIX. yüzyılda hazza dayalı hissiyatın, mezkûr tefekkür dünyasıyla iltisaklı ilhamından değil de Hristiyanlığın eleştirisinden devşirilen aydınlanma düşüncesiyle irtibatlı ilhaddan kaynaklanmaya başlaması, devletin meyhaneler ve türevleri karşısında gel-gitlerini ortadan kaldırmış ve bu anlamdaki manevra alanını da genişletmiştir.

Meyhanelerin Alafranga Halleri: Balodan Bozma Balozlar

Hazza ilişkin hissiyata yeni boyutlar kazandıran XIX. yüzyılın paydaşları, meyhanelerin faaliyet anlayışını da güncellemişlerdir. Bu günün neticesinde maişet korkusundan veya muaşeret kaygısından bunalan benlikleri su değil şarap soğuturken, buhranlarını ise ana veya eş kucağı değil konsomatrislerin dekolte göğüsleri teskin etmiştir. Bu tür taleplere cevap veren yapıların önde gelenlerini ise zarafeti temsil eden kadının meyhanelerde görünür olmasıyla ortaya çıkan “balozlar” teşkil etmiştir.

İtalyanca “balo” dan bozma “baloz”lar, (Karagöz, 2016: 51) müzik ve içki seanslarına kadın çalışanlarında eşlik ettiği XIX. yüzyıl batılılaşmasının meyhaneleri dönüştürmesiyle ön plana çıkmış havassın “balo”suna özenen avamın eğlence yerleridir. Balozların zuhuruna zemin olan “balo”ların palyahtta görünür olmaları kadimin kılıcı olan Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra olmuştur. Bu korkunun ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı rical-i devletinin balo ile ilk randevusu ise 1829 tarihinde İngiliz sefaretinin daveti ile gerçekleşmiştir (Obuz, 2017: 424). Tarih-i Liva'da bu ilk deneyim şu şekilde ifade edilmiştir;

İngiliz elçisini hamil olan firkateyn, tersane önünde lenger-endaz olmağla elçi tarafından da'vet olunan Ser'asker paşa ve Halil Paşa ve Kapudan Paşa hazeratı ve mukerraban-ı saltanatdan silahtar

ağa hazretleriyle Kahvecibaşı Bekir Efendi hazretleri ve hariçten Ser-etibba-i Sultani birader efendi hazretleri ve Reis efendi ve abd-i hakir akşam üzeri, tersaneye gidüp namazdan sonra firkateyne varıldı. Derunu, enva'-ı kanadil ile müzeyyen olup düvel-i sa'ire sefirleri dahi mevcut idi ve birçok da kokonalar ihzar olunmuş olmağın sa'at beşe kadar oturulup sonra ta'am tenavül olundu. Ba'de't-taam oynadılar, civadra dibinde sa'at ona gelinceye kadar birader efendi ile fakîr oturup oradan konağa gittik. (Molla, 2013: 108-109)

Havassın kadınlı erkekli bu resmi ağırılanma kültürü kısa bir süre içinde avamın eğlence kültü haline gelmiştir. Balolarda davetli olan erkekler ve kadınlar balozlarda yerlerini erkek müşteriye ve kadın müstahdeme bırakmıştır. Balolara öykünen bu tip yerlerde kadınların, içki servisi yapmaları, müşterilerin masalarında oturmaları, dans etmeleri ve şarkı söylemeleri muhtemelen meyhanelerin pabucunu dama atılmasına neden olmuştur.

Meyhanelerin müşteri kitlesini cezbeden çalgıcı ve raks eden kadınların önceki dönemlerde kamusal eğlence yerlerinde görünmedikleri sadece davet edildikleri konaklarda konuklarını eğlendirdikleri vakidir. XIX. yüzyıl arifesinde Osmanlı coğrafyasında İsveç sefaretinde görev yapan Osmanlı vatandaşı D'Ohsson bu durumu şu şekilde nakletmiştir; "Oyuncu kızlara gelince, bunların çoğu esir kızlar yahut Müslüman çalgıcıların karılarıdır. Bunlar asla umumî yerlerde görünmezler. Sadece davet edildikleri evlere giderler." (D'Ohsson, 1971: 212)

Gerçi Kömürçiyân Çelebi'nin kaydına göre kadınların ilk kez bu umum eğlence yerlerinde görünür olmadığı daha önceki dönemlerde de şarkı söyleyen kadınların ara ara meyhanelerde şarkı söyleyip oynadıkları söylenmiştir.

Rum çingenelerle meskûn Litros da buradadır. Bu çingenelerin kadınları hanende olup, evlere girerler ve sokak ortasında şarkı söylerler. Bunlar meyhanelere giderek, başı sevdalılar için çalgı çalarlar ve raks ederler ve öğrendikleri yeni şarkılar ve masallar okurlar;

Ey derdimend gel gira

Koynuma hemen bir zaman.

Buse hirid-u fûruht...

Heyecana gelen sarhoşlar, onların alınlarma para yapıştırırlar ve çingene kadınları bir zaman bu paralarla gani gani doyarlar. Rumlarla münakaşaya tuttuğumuz vakit: «Bizim posalar, ekmeklerini

alın terleri ile kazanırlar; hâlbuki sizinkiler ellerinde dablaklarla, meyhanelerde dolaşırlar ve zevk ticareti yaparlar. Yanık yüreklere şeftali ver, gele koynuma gir heman gibi açık saçık şarkılarla sevdalı, garip gençleri tahrik ederek onların karşısında göbek atarlar» diye mukabele ederiz (Kömürçüyan, 1988: 21-22).

Dönem vesikalarında “mezkûr balozlarda ba-irade-i seniyye memnu’ olan kumar oyunu ve menhiyatın” (BOA, İ.MVL. 24-481) ifadesi de dikkat-i nazara alınacak olunursa buralarda sadece belirtilen fiiller değil aynı zamanda kumarın da oynandığı kayıtlara geçmiştir.

Son dönem Osmanlı payitahtının resmini kelimelerle tasvir eden Sermet Muhtar Alus, mel’ab-ı menhiyata ev sahipliği yapan bu tür yerleri, Arap Yorgi Baloz’u üzerinden şu şekilde resmetmiştir;

Kapıdan girdin mi tezgâhın önündeki set baloz sahibine ve onun yakınlarına mahsus; soldaki sette Lavtacı Sadıkoğlu’nun lavta, klarnet, zillimaşadan ibaret takımı; tavanda petrol lambaları, yanda yörede mermer taşlı masalar. Rakının karafakisi çeyreğe, kadehi kuruşa, biranın bardağı yüz paraya, yani oldukça tuzlu. Zira çalgılı baloz bu, aşağısı kurtarmaz. Dileyen, gezici işportacılarından meze alabilir.

Etek üstüne al, mavi, sarı atlastan bluzlar giymiş dört beş düzgün kuklası içerde dolaşır; boğacak birini gözlerine kestirdiler mi: «Bana kahve ismarlasana!» diyerek yanına çöker. Çünkü en ucuz nesne kahve. Fakat o kadarla da kalmaz, hemen işi biraya dökerler. Müşteriler mavnacı, kayıkçı, at sürücüsü, hamal çamal takımından şeylerdi.

Kabadan iki telli ile kadınlar ortaya seğirtip kıvrırır; alınlarına bakır yüzükler, ellilikler yapıştırılır, yine yerlerine oturunca: «Yana baktın, başkasına işmar geçtinlerle maraza kopar, lambalara iskemleler veriştirilir, gırtlak gırtlığa, bıçak bıçağa gelinirdi. Patron Arap Yorgi. Tatavlı (şimdiki Kurtuluş) melezlerden, namlı kabadayılara kadar içkiyi esirgemez, böylece tutunurdu. (Alus, 1972: 241)

Sahip oldukları bu özellikler dolayısıyla vesikaların dilinde ümmü’l habaset olarak tesmiye edilen balozların ilk ortaya çıktıkları tarih, bu alanda çalışan araştırmacıların belirttiği üzere Abdülaziz saltanatında (Kabağöz, 2016: 51; İstanbul Ansiklopedisi, 1993: 32) değil, Tanzimat Dönemi’nin korumacı iklimi altında gerçekleşmiştir. Balozlara ilişkin ilk kayıt 1848 tarihinde düzenlenmiştir. Bu belgede eyyam-ı şitanın (kış günlerinin) hululuyle (gelmesiyle) balozlar mevsiminin takrib etmesine “mebni”

(BOA. İ.MVL. 111-2566) ibaresi de “balozların” diğer mevsimlere oranla en fazla faaliyet gösterdiği zaman diliminin soğuk günleri içeren mevsimler olduğu anlaşılmıştır.

Soğuk havalarda sayıları daha fazla artan balozların kısmı azamı Karaköyle Tophane arasına yığılmış (Koçu, 2002: 65-66), Sermed Muhtar Alus “Eski Galata’nın Eğlece Yerleri” başlıklı yazısında bu yoğunluğu, “Karaköyden Tophaneye doğru giderken tramvay caddesinde, sağlı sollu, yüksek merdivenli kokonalarıyla, kabadayılarıyla, avanaklarıyla dolu balozlar şeklinde tasvir etmiştir (Alus, 1972: 240-246).

Döneme ilişkin vesikalarda müskirata mesken gedikli ve gediksiz mağaza ve mekânların (meyhane, baloz ve gazino) sadece Galata semtiyle sınırlı kalmadığı Dersaadet (nefs-i İstanbul) ve mezkûr semtinde yer aldığı bilad-ı selasede (Galata, Eyüp ve Üsküdar) sayıca fazla oldukları belirtilmiştir (BOA. ŞD. 1282/21). Bu tabloya rağmen birtakım müskirat mağazaların daha açıldığı ve bunların teksirinin her türlü uygunsuzluğun tezayüdüne sebebiyet verdiği ifade edilmiştir. Bahse konu menfi gelişmenin önüne geçebilmek amacıyla mezkûr müskirat mağazalarının mevcudundan biri eksilmedikçe diğerinin küşadına ruhsat verilmemesi emredilmiştir (BOA. ŞD. 1282/21). Alınan bu önleme rağmen müskirat mağazalarının açılışı devam etmiş ve yerel yönetim başta olmak üzere merkezi irade bahse konu gelişmeyi tahdit etmektense teftiş etmeyi yeğleyerek bu tür mekânların biyolojik ve psikolojik sıhhati tehdit etmemesine yönelik kanuni ve fiili usulleri daha titiz bir şekilde uygulamaya çalışmıştır. Bu bağlamda “şartları taşıyanlara ruhsat tezkiresi verilmekte ve mağazacılarda bey’iye tezkiresinin verilmesiyle kontratı muamelesinin cereyanını makasatlarına kâfi görek müskirat satmakta iselerde açılması murad ve istitida olunan müskirat mağazalarının evvel emirde zabıta tarafından bi-l-muayene müskirat nizamnamesine ve zabıta-i belediyeye icabatına göre mahzursuzluğu tebyin eden” müskirat mağazalarına kolaylık sağlanmıştır (BOA. ŞD. 1282/21).

Müskirata konum mağaza, meyhane, gazino ve balozların sayıca artmalarına zemin hazırlayan muhtemelen etkenlerden biri, Kırım Savaşı dolayısıyla İstanbul’da başta İngiliz ve Fransız asker ve sivil memurlar olmak üzere Avrupalı misafirlerin uzun bir süre payitahtı mesken tutmalarından kaynaklanmıştır. Bu konuda ilk satırları kaleme alanların üzerinde ittifak ettiği üzere balozların Abdülaziz saltanatında yaygınlaştığına ilişkin görüşleri bu tespitin bir temelidir.

Osmanlı’da hazzın hızına ayak uydurma adına ihdas olunan balozların bu yoğunluğuna etken olan bir diğer neden devletin siyasi ve iktisadi tercihlerinde Avrupalı olana meyil etmesinden ve öykünmesinden ileri gelmiştir. Siyaseten Islahat Fermanıyla ve fermanın lahikalarıyla ilerleyen

yıllarda sadece Gayrimüslim tebaaya değil ecebilere de tanınan imtiyazlar, iktisaden ise Balta Limanı Ticaret Antlaşmasıyla başlayan ve iş birliği altında kapitülasyonlara rahmet okutan ekonomik ayrıcalıklarla Osmanlı'yı Avrupa'nın mahalle pazarı haline getiren gelişmeler bahse konu temayüllerin tatbikleri olmuştur. Böylece İstanbul başta olmak üzere liman kentlerindeki popülasyonun demografik yapısı çeşitlenmiştir.

Böyle bir çeşitlilik “koltuk” denilen gayr-i resmi meyhane ve türevlerinin artmasına neden olmuştur. 1861 tarihli belgede bu yoğunluktan kaynaklı vergi kayıpları ve asayiş problemleri şu içerikle ifade edilmiştir;

Üç bin beş yüzü aşkın koltuk dükkânının varlığı ve günden güne sayılarının artıyor olması asayişsizliğin artmasına sebebiyet vermemekle kalmamış, hem hazinenin gelirini düşürmüştü, hem de gediklilerin itibarını azaltmıştı. Durumun Tanzimat Meclisinde görüşülmesi, bu prensipler üzerinde bir nizamname hazırlanarak kurallarının belirlenmesi, gedikli ve gediksiz tüm satıcılardan vergi alınması gerektiği ifade edilmişti. Böylece hem gediklilerin hakları korunabilir, hem de koltuk dükkânları konusundaki sıkıntılar giderilebilirdi. Şayet böyle bir yol izlenirse koltuk meyhanelerinin zaten kapanacağı, kapanmayanların ise devlete vergi vereceği için zararının kalmayacağı, aynı zamanda gediklilerinin itibarının da korunmuş olacağı belirtilmekteydi. (Öztürk, 2017: 112-113)

Osmanlı Devleti, müskirata konum olan meyhane, baloz gibi eğlence mekânları ile gayr-i resmi türevlerinin sebep oldukları problemlere geçmişte olduğu gibi palyatif politik parametreler üzerinden değil de daha tafsilatlı düzenlemeler üzerinden mücadele etme adına nizamnameler hazırlamıştır. Bu maksatla 1277 (1861) den başlamak üzere 1278 (1891)-1282 (1866)-1283 (1867)-1298 (1881)-1301 (1886)-1304 (1888) ve 1320 (1904) tarihli düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur (Öztürk, 2017: 112-136).

Devletin bu çabasının sürekli güncellenmesi demografik yapının genişlemesini ve gelişmesini teşvik ve tamam eden ulaşım araçlarındaki ilerlemeden kaynaklanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde ulaşım alanında özellikle demir yollarında devrim niteliğindeki gelişmeler, İstanbul'u ve hinterlandını Avrupa'nın yakın bir şehrine indirgemıştır. Bu yakınlıkla birlikte artan nüfus eğlence mekânlarını çoğaltmış ve mezkûr mekânların faaliyet yelpazesini de çeşitlendirmiştir (Topuz, 2017: 124). Çoğalan ve çeşitlenen nüfusun eğlence ihtiyacına göre kendi içlerinde hiyerarşik bir görünüm kazanan meyhane türü mekânların vasatına tekabül eden balozların da önceki dönemlere mukayese edilemeyecek tarzda arttığı ve Osmanlı güvenlik görevlilerini pek müşkül durumda bıraktıkları kayıtlara geçmiştir.

Galata'da Altıncı daire tarafından ruhsat verilen gazino, meyhane ve "balo (baloz)" nam mekânlarda birtakım eşhas tarafından vukua gelen sirkat ve ef'al-i na-beca" gibi menfi tavırlar, yerel yönetim idarecilerini sıkıntıya düşürmüştür. Günü kurtarma adına hadiseler hakkında "bazı tahkikatı havi verilen varaka leffen irsal kılınup bu hallerin vuku'u pek uygunsuz ve çirkin şey olarak men'i lazımeden bulunmağla bu babda dairece lazım gelen tedbirin ittihaz ve icrası" gibi beyanlar mezkûr mekânlardaki mürtekebilerin muvazenesizliğini def' etmekten ziyade tezayüdüne ortam hazırlamıştır (BOA. A.MKT. MHM.473-60).

Kanunun ve kuvvetin bu tür mekânlardaki uygunsuzlukları önleme noktasındaki acziyeti, kadınların eğlenceye meze yapıldığı gazino ve baloz gibi mekânların sadece artışına zemin hazırlamamış aynı zamanda bunların kural tanımaz tavırlarını da beslemeye devam etmiştir. Söz konusu tespite ilişkin durum vesikada "Galatanın büyük caddelerinde bulunan birtakım kadınların halkı fuhşiyata davet edercesine alenen dükkân önlerinde ve içinde fezahetle iştigali, adab-ı umuma ve teşebbüsât-ı zabtiyeye mugayyirat" derecesine varmıştır şeklinde tanzih edilmiştir (BOA. HD. İD.176-41). Mezkûr semtin büyük caddesinde teba-yı Yunaniye ve sair ecnebilerin işlettikleri on sekiz dükkânda çalgıcılık ve hizmetkârlık yapan çok sayıda kadın bahse konu tavırları sergilemişlerdir. Edebe mugayyir bu davranışlar, kamunun kargışını ve karşı duruşunu galeyane getireceği kaygısı bir tarafa zikrolunan caddenin erkân- hanedan-ı cenab-ı vel-ni'metin güzergâhı hükmünde bulunması acil önlemlerin alınmasını telkin etmiştir. Bu aciliyetle, "bunların mümkün ise caddelerinden büsbütün kaldırılması emrolunmuş ancak tedmire dayalı idari tasarrufun sahada bir karşılığının olmaması geçmiş tecrübelerde sabit olduğu için cümlemin devamında "o suret katiyen kabil olamayacağı takdirde hiç olmazsa böyle yerlerin geceleri bir müddet teb'id olunarak ana göre açılıp kapatılması zabita ve memleketçe kaide-i kadimeye müstenid muamelelerden olduğuna binaen mezkûr dükkânların geceleri saat dörde beşe kadar açılıp kapatılması zikr olunan fenalıkların mümkün mertebe önü alınabilecek esbabdan" olacağı düşüncesiyle çalışma saatlerinin olabildiğince sınırlandırılması emr olunmuştur (BOA. HD. İD.176-41).

Osmanlı'da asayiş ihlallerine mesken olan balozlar başta olmak üzere müskirat mağazalarının müşteri kitlesinin kısm-ı azamını Gayrimüslim tebaa, sefaret mensupları ve ülkede iktisadi veya çok fazla olmasa da kültür turizmine temayüllü olan yabancılar oluşturmuşlardır. Müslim kesimin bazılarının da bu mekânların müdavimi oldukları ancak bunların "ağır abi" rollerine soyundukları dolayısıyla dansı değil içki eşliğinde kadınlarla sohbet etmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir. Galata'da kâin daha seçkin bir konuma sahip Alafranga Baloz'u örneği üzerinden buraların müdavimleri

şu şekilde tasvir edilmiştir.

Alafranga balozun müşterileri limandaki Fransız, Rus, Avusturya, Yunan vapurlarının çarkçıları, kamarotları, lostromoları, tayfaları idi. Yerlilerden de tatlı su frengi bozuntuları Beyoğlu mağazalarının Rum tezgâhtarları, uygunsuz takımından şabı emredler, kokonalar idi; Galata'nın diğer balozlarındaki benzerleri gibi yanaşır başımıza ekşimez, karşıdan kaş göz işareti ile daveti sezer sezmez masalara gidip oturlardı; orkestra başlayınca polkalar, mazurkalar, valsler oynanırdı.

Türklerden ve kılık kıyafetlilerden de müşteriler çok fakat bunlar arasında kalkanlar hemen hiç yoktu. Onlar yalnız kadını yanına oturtur, beraber bira içer ve keyif çatardı. (Alus, 1972: 576)

Osmanlı Devleti'nin değişim öykünmesini kendi mensubiyetlerinden duydukları şımarıklıklara kurban eden mezkûr ecnebi tabakasının (Öztürk, 2017: 113) balozlardaki güvenlik ihlallerine örnekler belirtilen dönemle birlikte artmıştır. 1896 tarihli belgede Galata'da Antilop isimli Baloz'da İtalyan sefaret maiyet vapuru askerlerinin çıkarmış oldukları kavgada Avusturya vatandaşı başta olmak üzere birçok kişinin yaralandığı rapor edilmiştir. Ecnebi şımarıklığının payitaht İstanbul'da ki bir diğer münazaası ise 1898 tarihli bir belge de kayda geçmiştir. Balozlara mesken Galata'daki küre-i Arz adlı alafranga eğlence mekânında vuku' bulan kavganın bu defaki tarafları Avusturyalılar olmuştur.

Asayişe muhalefet eden yalnız Gayrimüslim tebaa ve yabancı devlet vatandaşları değil Müslim tebaanın hovardaları hatta devlet memurları da aynı müstekreh davranışları sergilemişlerdir. 1892 tarihli bir soruşturma da devlet memuru oldukları anlaşılan kişilerin mesleki edeplerine mugayir olarak Panyolaki'nin balozunda işret edip sonra muvazzaf memurlara karşı uygunsuz davranışları nedeniyle karakola düşmeleri bahse konu belgede şu şekilde arz olunmuştur.

Balada muharrer mumaileyh işbu gice saat üç raddelerinde Galata'da doğru yolda Panyolaki'nin balozunda isimleri ba'de-l-tahkik anlaşılan tüfengi hazret şehriyari bölüğünden Murtaza ve mabeyn ketebelerinden Mehmed Efend'nin birlikte kızlar ile işret ve daha ismi meçhul bir boşboğaza şarkı söyleyerek ahenk itmekde oldukları haber alınup gidilerek sureti tebliğ olunmuş ise de esefa itmemiş ve muahharan bi-t-takrib balozdan aşağı ittirilmekte sizi tanımam diyerek vazifelerimize karşı muhalefette bulunmuş dahi darbe kadar kıyam eylemiş olduğu halde o esnada vürud iden Bahriye kalonlarından Galib ve refiki Mahmud Efendiler'in muavenetiyle Aziziye Karakolhanesine götürülüb sekri tasdik ittirilerek ca-

nib-i bahriyeye gönderilmek üzere bunca zabıtana teslim olunduğu ma'ruzdur. (BOA. Y.PRK. ASK. 90-40)

Asayışı teminle mükellef memurların da bu tip yerlerde kendi mesuliyetlerine muhalefet ettikleri vaki' olmuştur. Polis Ali Efendi'nin Galata'da Virjin'in Baloz'unda "işret iderek mezkûr balozda bulunan Ermeni cemaatinden mezadçı Karabet nam şahsı tokatla darb ittiği" (BOA. ZB. 63/18) hadisesi, "hırsız içerden olursa kapı kilit tutmaz" darb-ı meselini hatırlatarak devletin 1861 tarihinden itibaren müskirat kullanımını belli kanun ve kaideler etrafında kontrol ve koordine etme çabalarının sürekli sekteye uğratılmasını açıklayan etkenlerden biri olmuştur.

Güvenlikten sorumlu memurin sınıfının bu tür suistimalleri, balozlar özelinde yaşanan sıkıntının tasfiyesine engel teşkil ettiği şüphesizdir.

Veled-i Dimitri tarafından istida' olunan Galata'da Bey-zade sokağında kâin baloz(un) Galata'da şerbethane sokağının ve irak meyhaneler arasında bulunmasından ve orada evvelce birçok cinayetler vuku'bulmasından dolayı kapatılmış ve tekrar küşadı zabıtaca mahzurdan gayr-i salim bulunmuş olduğu halde merkur ruhsat-ı resmiye istihsal etmekten hadd u tecavüz(le) mahall-i mezkûri küşad ittiği (BOA. ZB. 486/36)

kaydı muhetelemen mezkûr memur sınıfının iğmaz-ı ayin etmelerinden ileri gelmiştir.

Baloz sahiplerinin kural tanımaz sorumsuzluklarını asgariye indirgemek ve bu mekânların çevreye verdiği rahatsızlığı belli zaman aralıklarıyla sınırlandırmak maksadıyla "Galatadaki balozların nısf-ı elliden sonra sedd edilmesi lüzumuna dair varid olan 27 Mart 323 tarih ve 21 numarulu tezkire-i aliye-i nezaret penahileri üzerine sebk eden tebliğe cevaben altıncı daire-i belediye müdiriyetlerinden alınan tezkire leffen isbal kılınmak" (BOA. ZB.55/101) ifadesinden anlaşılacağı üzere mezkûr yerlerin sayılarının ve çalışma saatlerinin tahdid edilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu tür önlemlere rağmen hem hırsızın içeride olması hem de ecnebi sınıfının şımarıklıklarının konsolos mahkemelerince göz ardı edilmesi ötesinde ise II. Meşrutiyetin estirdiği hürriyet havası, devletin balozlar başta olmak üzere diğer meyhane ve türevleri karşısındaki mücadelesini iyice zorlaştırmıştır. II. Meşrutiyetin ilanının hemen akabinde Beyoğlu, Beşiktaş ve Galata'da kâin mezkûr mekânların sabahlara kadar çalgılarla etrafı rahatsız etmeleri sokaklarda erkeklerin ve kadınların birlikte bi-edebane gezmeleri üzerine vaki olan şikâyetler nedeniyle kendilerini "her bir cezadan muaf add iderek ve men'-i teşebbüs oldukça hürriyet var diyerek" (BOA. ZB. 74/31) sorumsuzluklarına yeni rejimi koruma kalkanı yapmaları meş-

rutiyetin toplumsal tabandaki karşılığına tuhaf bir zeyl olmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren kendini anlamlandırılan kıymetler kümesine, uygulamada göstermiş olduğu aksaklıklara rağmen azami derecede ehemmiyet atfedip ta'zim ve tekrimden geri durmamıştır. Devletin meyhane kültürüne karşı yürürlüğe koyduğu “teftiş”, “tahdid” ve “tenkil” politikaları mensubiyetine duyduğu bu ilgiden ileri gelmiştir. Her üç politik parametre, mekânın imkânına, zamanın insafına ve kendi gerçekliğine biçtiği role göre sertleştirilmiş veya esnetilmiştir. Müskirata ve müptelasına mekân ve mesken olan meyhanelere karşı uygulanan mezkûr politik parametreler tanzimat dönemine kadar palyatif çözümler üreten emirnamelerden meydana gelmiştir.

Belirtilen dönemle birlikte devletin, siyasi ve iktisadi tercihlerinin düşman olarak tanımlandırılan dünyanın değerleri üzerinden devşirilmesi ve ulaşım araçlarındaki gelişiminde uzakları yakın etmesi Osmanlı payitahtı başta olmak üzere liman kentlerinde ki gayrimüslim nüfusun dur durak bilmeksizin artmasına neden olmuştur. Demografik yapının çeşitliliğini ve sayısını artıran bu gelişme eğlence kültürünün de çeşitlenmesine ve artışına neden olmuştur.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yaşanan bu gelişmeler meyhane kültüründe kadını görünür kılan “balo”dan bozma “baloz”ların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Tanzimat’ın değişim ve dönüşüm telaşesinde siyasi tercihlerin batı değerleri üzerine teksif edilmesi, eğlence kültürünün yeni yetmesi olan baloz ve gazinoların gelişigüzel artmalarına sebebiyet vermiş ve mezkûr mekânlardaki izdiham çeşitli nizamnameler ile tahdit ve idari tasarruflar ile teftiş edilerek kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak ecnebi memur ve vatandaşların şımarıklıkları, idari tasarruftan mesul bazı memurların hovardalıkları müskirat mağazalarına yönelik hukuki ve idari parametreleri boşa çıkarmıştır. Son söz olarak, varlığını siyasi teyakkuza ve toplumsal teheyüce hamleden devletle, bu ayıklığı tehdit eden eğlence yerleri arasındaki kovalacama, kadının da müskirata mesken mekânlarda hazzı meze edilmesiyle bu tür yerler, sadece müskirat müptelalarına konum olmayıp aynı zamanda hovardalarında gönül eğlendirdiği randevu evleri gibi faaliyet göstermelerine neden olmuş ve terazinin topuzu meyhane ve türevleri lehinde gelişmeye başlamıştır.

Kaynakça

Arşiv

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi)

Resmi Yayınlar

6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564–1565). (1995). Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 -1632). (2002). Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Kitap ve Makaleler

Altınay, A.R. (1987), *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Uysal, A. (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Abdülhak Molla (2013). *Tarih-i Liva (Sultan II.Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit)*. Yıldız, M. (Haz.). Ankara: TTK.

Ahmet Cevdet Paşa. (?), *Tarih-i Cevdet*. II, Günday, D. (Haz.). İstanbul: Hikmet Neşriyat.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri (I. Kitap)*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Alus, M. S. (1972). *Eski Galata'nın Eğlece Yerleri: Bu Şehr-i İstanbul ki (İstanbul Üzerine Anılar, Gözlemler, İzlenimler, Sohbetler)*, Kutlu, Ş. (Haz.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

_____. (1958). Alafranga Baloz. İstanbul Ansiklopedisi içinde. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704). (2000). Özcan, A. (Haz.). Ankara: TTK.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât*. Özcan, A. (Haz.). Ankara: TTK.

D'ohsson, M.D.M. (1971). *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*. Yüksel, Z. (Çev.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Evliya Çelebi. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi-İstanbul*. I. Kahraman, S.A. ve Dağlı, Y. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ferwerda, F. F. (1992). Michel Baudier, *D'IA* içinde. (Cilt. V, ss. 211-212). İstanbul: TDV. Yayınları.

Goffman, D. (2004). *Osmanlı dünyası ve Avrupa 1300-1700*. Tansel, Ü. (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

İbn-İ Kemal. (1991). *Tevarih-i Al-i Osman I. Defter*. Turan, Ş. (Haz.). Ankara: TTK.

İsâ-Zade Tarihi. (1996). Yılmaz, Z. (Haz.). İstanbul: İstanbul Fetih Ce-

miyeti Yayınları.

Karagöz, C.M. (2016). *Eğlenirken Modernleşmek (Meyhaneden Baloza, İmparatorluk'tan Cumhuriye İstanbul)*. İstanbul: Heretik Yayınları.

Kenanoğlu, M. M. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinlerarası İlişkiler (14-20. Yüzyıllar). *Milel ve Nihal*, 6 (2). 103-164.

Koçu, E.R. (2002). *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*. İstanbul: Doğan Kitap.

Kömürçiyen, E. Ç. (1988). İstanbul Tarihi (XVII. Yüzyılda İstanbul). Andreasyan, H.D. ve Pamukçiyen, K. (Haz.). İstanbul: Eren Yayınları.

Latifi. (1977). *Evsâf-ı İstanbul*. Suner, N. (Haz.). İstanbul: Baha Matbaası.

Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârit-Hâfıkayn)*. İpşirli, M. (Haz.). C.I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Obuz, Ö. (2017). Cumhuriyet Döneminin “Çılgınlık Gecesi”: Yılbaşı Eğlenceleri ve Eleştiriler. *Tarih Okulu Dergisi*, 30, 419-442.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. (1928). *Silahtar Tarihi I*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Şem'dâni-Zâde. (1976). *Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi I,II, III (Mür'i't-Tevârih)*. Aktepe, M.M. (Haz.). İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Tekin, R. (2014). *İstanbul'da Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamı*. Ankara: Birleşik Yayınları.

Topuz, E. (2017). Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Otelcilik Teşebbüsleri ve Osmanlı Oteller Kumpanyası. *International West Asia Congress of Tourism Research* Tam Metni İçinde, (s. 119-128)

Tezler

Kurnaz, G.İ. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul'da Eğlence Hayatı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, A. (1999). *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.